

Trinitarizacija – korektiv globalizaciji

Današnja družba veliko gradi na odnosih.* Zaveda se globoke, usodne povezanosti in tako odvisnosti celotnega planeta Zemlje, ki postaja “globalna vas”, in še posebej njegovih prebivalcev.¹ Toda pri vzpostavljanju teh odnosov preveč pozabljamo na izhodišče in temelje. Tudi zato spodletijo mnogi poskusi in se sprevržejo v njihovo nasprotje. Naš namen je opozoriti in predstaviti to izhodišče in temelje, ki so zagotovilo osebnosti in družbene uresničitve. Izhajamo iz dejstva ustvarjenosti po troosebnem Bogu – Trojici. Iz tega izvira tudi program naše personalnosti in komunitarnosti – ta program smo poimenovali *trinitarizacija*. Tako smo prepričani, da moreta svetopisemsko razodetje in krščanstvo prispevati pomemben delež k oblikovanju današnje družbe.

Troosebnost Boga – temelj trinitarizacije

Trinitarizacija pomeni vzpostavljanje takšnih medsebojnih odnosov na medčloveški ravni, kakršni veljajo med tremi Božjimi osebami. V današnjem času so na preizkušnji odnosi prav na vseh ravneh našega sobivanja, čeprav današnja znanost, predvsem sociološka, antropološka in psihološka, vlaga veliko truda in moči v odkrivanje in vzpostavljanje takšnih odnosov, ki bodo spleтали medčloveške vezi in ustvarjali živo občestvo. Tako je danes eno najbolj zaželenih področij študija komunikologija, vzpostavljanje medsebojnih odnosov in povezav na različnih področjih človekovega komuniciranja. Toda dokler bomo v tem gledali samo umetnost ali obrt za doseg nek

lastnih ciljev, bo to bolj slabo obrodilo. Vendar ob vseh neuspehih, ki jih doživlja današnji človek in naša družba pri vzpostavljanju rodovitnih in osrečujočih odnosov, se le-ta ne odloči za “spust” h koreninam, kjer se nahaja osnova, ki je izvirni program naših odnosov. V Njem, ki je troosebni Bog in “Bog ljubezni” (Prešeren) ter iz katerega vse izvira, se nahaja načrt in moč vsega bivajočega. Zato smo globoko prepričani, da se prav tu skriva (odkriva) ključ do pristnih odnosov prav na vseh področjih. Iskanje, poglobljanje in upoštevanje trinitaričnega načrta ni izgubljanje časa, temveč je najbolj smiselno dejanje posameznika in družbe. Seveda je pri tej “avanturi” potrebno več kot zgolj znanstveno, strokovno ali tehnično (training) ukvarjanje; potrebno je osebno angažirano vstopanje v trinitarične koordinate, o katerih hočemo v pričujočem delu ponižno, vendar odločno spregovoriti.

Tako nauk o Sveti Trojici ni samo kriterij krščanske pravovernosti, temveč predstavlja okvir, znotraj katerega moremo razmišljati o naravi človeške osebe, o odnosu med človeštvom in ostalim stvarstvom, o odnosu med nami in Bogom. Troedini Bog je vir in usmeritev, orientacija človeške komunikacije in odnosov.² Perspektiva trinitarične ontologije se pojavlja v današnji teologiji kot učinkovit model za boljše razumevanje edinosti, različnosti in pluralnosti vsega bivajočega. Trinitarično razmišljanje opušča vsakršno unitaristično mišljenje, ki zanika pluralnost na račun totalitarne edinosti, in predstavlja zdravilo zoper pluralističnost, ki izhlapi v nekakšno vseenost in se na koncu raztopi v nihilizmu.

Judita Karba: Ti, mešana tehnika, 2003.

Trinitarične perspektive

Ko dajemo današnji družbi nalepko "post-moderna",³ nismo o njej povedali še ničesar, kar bi ji vtisnilo posebno, razpoznavno znamenje. Prav njena "neprepoznavnost" je tista, ki ji omogoča, da najdejo v njej svoj prostor še tako diametralna nasprotja, ki tako sestavljajo nekakšno "družbo konglomerata". Nas zanima, kakšen prostor prejema v tej družbi krščanstvo, in predvsem kaj je tisto sporočilo, ki ga je krščanstvo dolžno posredovati tej družbi. Izpostavljam samo nekatere značilnosti tega časa, ki uporablja navidez zelo podobne

izraze kot trinitarična teologija, po vsebini pa zelo drugačne. Postmoderno vero bi imenoval 'ver(ovanj)a brez pripadnosti': ta ne zahteva nikakršne cerkvenostne pripadnosti, marveč jo zavrača.⁴ Ta religioznost ni niti osebno, no naravnana niti občestveno zakoreninjena. Je privatistično, individual(istič)no obarvana in sinkretistično prilagodljiva. Imenoval jo bi tudi "izposojena vera", ki ne obvezuje (zato religioznost tukaj ni mišljena v smislu zavezanosti – religio) in jo kadar koli vrnem nazaj. Ko stopa krščanstvo v dialog s tem svetom, želi biti nepogrešljiv korektiv in dopolnitev.

Trinitarično razmišljanje pomeni slovo od vsakršnega totalitarnega unitarizma, ki na račun nasilne edinosti zatira različnost, kakor pomeni tudi terapijo pluralizma, ki se razprši v poljubnost in na koncu izpuhti v nihilizmu. Kristusova skrivnost pa nas obvaruje pred vsakim spiritualizmom in odtujenostjo: tako svetu, telesnosti, kakor tudi sočloveku in družbi. To velja tako za misel kakor tudi za področje politike in nenazadnje za primerno razumevanje edinosti Cerkve v množtvu krajevnih Cerkva. Ne abstraktni mono-teizem, temveč konkretna trinitarična vera je odgovor na resnične potrebo našega časa.

Edinstvenost

Že iz bežnega pogleda v trinitarično Božje življenje spoznamo, da Božja enost ni zgolj numerična, temveč ontološka (Oče, Sin in Sveti Duh *so* en Bog!). Spoznali smo enkratnost osebe, za katero je značilna ljubezen, odprtost, dialoškost in odgovornost. Samo v teh kategorijah moremo govoriti o Bogu razodetja in o Kristusovi enkratnosti in njegovem univerzalnem poslanstvu. Oseba uveljavlja svojo nenadomestljivost v stopanju iz sebe (ekstatičnost bivanja), ne da bi pri tem izgubila lastno identiteto. Torej, ne osamljenost in samozadostnost, pa tudi ne razosebljenje vse do podrejanja, izginotja ali razpustitve v nekakšni vsepoužijajoči stvarnosti.⁵ Ta trinitarična "pravila" veljajo po analogiji tudi za človeka, ki je ustvarjen po Božji trinitarični podobi, in končno za vse stvarstvo, ki prihaja iz rok takšnega Boga ter nosi v sebi "vestigia Trinitatis".⁶

Tako trinitarična teologija prihaja naproti človeku postmoderne pri iskanju Boga, ki je sam oseba in tudi pooseblja, ter pri iskanju lastne podobe, v kateri se človek ne prepozna kot "igrača bogov ali čustev" in v samem sebi "raztreščeno" bitje, ki živi pred steno brezizhodnosti, ampak kot bitje, ki je priklicano v življenje iz ljubezni in za ljubezen, kot bitje smisla in z vso

prihodnostjo pred seboj. Krščanstvo mora torej danes oznaniti *vso resnico o človeku*, o njegovih trinitaričnih koordinatah.

Občestvenost

Oseba doseže svojo polno uresničitev v zvestobi sami sebi, kar pa vključuje tudi naravnost na drugega in povezovanje v občestvo oseb (agape). V Bogu (lahko bi rekli: v Božjem občestvu) so vse Osebe v najvišji (božji!) meri uresničene. Videli smo tudi, da Sveta Trojica ni vase zaprta stvarnost samozadostnih Božjih oseb, ampak je po svojem bistvu navzven odprta enota Treh. Torej ne ekskluzivna, ampak vključujoča, vabeča enota, kar želimo izraziti s pojmom *communio*. V trinitaričnem občestvu se uresničuje edinstvo v različnosti in drugačnosti ter različnost v enosti. Prihodnost človeštva sloni na tistem sožitju kultur, narodov (spoštovanju manjšin) in ljudstev, ki omogoča svobodo. To sožitje pride do veljave samo po binkoštnem vzoru in ne po zgledu babilonskega stolpa. Zato tudi svoboda ni v smislu anarhije in destrukcije, temveč v smislu spoštovanja enkratnosti v sobivanju. Moltmann ima prav, ko postavi nasproti skupnosti posameznikov personalno skupnost: "Končni izdelek delitev je posameznik, ki je brez odnosov, lastnosti, spomina in imena. Nasprotno pa je oseba človeško bitje, ki se nahaja znotraj socialnih odnosov in zgodovine. Ima ime, s katerim se lahko identificira. Oseba je občestveno bitje."⁷ Najbolj naj bi odsevala to trinitarično občestvo Cerkev, ki je stvaritev Svete Trojice. Znotraj občestva ima svoje posebno mesto *odnosnost*, naravnost na druge(ga) in sprejemanje drugih. Iz teh odnosov se "plete" mreža odnosov, prepletenost, ki vzpostavlja trinitarično edinstvo (prim. CS 24). V Božji trinitaričnosti je namreč podan takšen model edinosti, ki ne samo da prenaša ali dopušča mnogovrstnost in drugačnost, ampak ju naravnost spodbuja. Tukaj je tudi zasno-

van tisti pluralizem, ki se ne prelevi v relativizem, ampak se uresničuje v relacionalizmu, v trdni mreži odnosov.⁸

Ko smo omenili globalizacijo kot tisti način povezovanja, ki se vedno bolj uveljavlja v sedanji družbi, smo opozorili na njeno razvrednotenje posameznika (človeka, naroda itd.), drugačnosti, predvsem pa tiste drugačnosti, ki se ne vključuje v že izdelane kalupe. Trinitarično občestvo sloni na drugačnih temeljih, zato je nepogrešljiva alternativa globalizaciji tako na področju verovanja kakor tudi na področjih kulture, politike in gospodarstva. Trinitarično občestvo je solidarnostno, saj v njem drugi in družba nista le sredstvo za lastno uveljavitev, ampak tudi "prostor" uresničitve človekovega služenja in proeksistence. Samo takšna globalizacija, ki vsebuje vse te sestavine, je krščanska in evangelijska. Pravzaprav se bolj kot za globalizacijo kristjani prizadevamo za trinitarizacijo družbe in še posebej Cerkve.

Eshatološkost

Sveta Trojica je začetek, območje in cilj celotne zgodovine. V luči te realnosti prejme zgodovina svoje prave, tj. večnostne perspektive. O tem nam jasno pričuje odrešenje, katerega cilj je poveličanje. Kajti krščansko oznanilo je oznanilo o 'času, ki je naravnan na dovršitev'.⁹ Krščanstvo in teologija stojita danes pred vprašanjem, kako v pogovoru s postmoderno zopet uveljaviti krščansko razumevanje zgodovine in časa. To pomeni: zgodovino zopet predstaviti kot prostor zgodovine odrešenja, ki vodi v večno zgodovino troedinega Boga. Teologija mora pred nihilističnim odvzetjem smisla zgodovini v našem času znova predložiti trinitarično, kristološko in eshatološko-upanjsko perspektivo krščanstva.

Tukaj ima središčno mesto Kristus kot 'polnost časov', kot 'eshatos', v njegovi zgodovinski enkratnosti, kakor tudi v njegovem univerzalnem pomenu; torej Kristus kot

'concretum universale'.¹⁰ V zvezi s tem govorijo nekateri dvoumno o edinstveni pomembnosti krščanstva. Jasno moramo povedati: "Krščansko prepričanje, da po Jezusu Kristusu ne pričakujemo nobenega novega razodetja, ne izraža predprave po izključni posesti resnice. V tem prepričanju prihaja predvsem do izraza ponižno sprejemanje dejstva, da neskončno ne more biti preseženo in da se verna zavest more sicer v neskončno Božje usmiljenje vraščati (hineinwachsen), nikakor pa je ne more izčrpno v njeni polnosti izraziti."¹¹ V bibličnem jeziku moramo govoriti o 'enkrat za vselej' in o eshatološki razsežnosti Kristusovega dogodka. Povedati moramo, da po Božjem učlovenju na svetu ne vlada več brezdomstvo, brezdušnost, brezodnosnost, brezciljnost in brezsmiselnost, proti čemur se postmoderna bori, večkrat pa vsemu temu podleže.

V naslonitvi na pričevanje Svetega pisma so cerkveni očetje poudarili, da je z učlovenjem večnega Božjega Sina Božja modrost, v kateri je bilo vse ustvarjeno, v vsej polnosti vstopila v zgodovino, tako da se je Bog v Jezusu Kristusu ne samo dokončno in neprekosljivo razodel, marveč je ljudem in svetu tudi dokončno veljavno pokazal, kdo so oni sami in k čemu so poklicani. Tako je Jezus začetek, središče in cilj vsega, je os in stečišče zgodovine celotnega človeštva. Takšno krščansko razumevanje zgodovine ni nikakršen mit, pa tudi nikakršna 'vélika zgodba', temveč je 'memoria passionis', izročilo (parádosis) o smrti in vstajenju Jezusa Kristusa. Kristusov križ predstavlja padec bogov in rešitev človeka prav zato, ker je tu navzoča celotna Sveta Trojica. Celotno zgodovino presojati v Kristusovi in trinitarični luči, ne pomeni samo razumeti jo kot zgodovino zmagovalcev, temveč tudi in predvsem kot zgodovino trpljenja. "Cerkev namreč ni nad, temveč pod tisto avtoriteto trepečih, ki jo je Jezus v priliki o sodbi v t. i. 'mali apokalipsi' pri Mateju (prim. Mt 25) posta-

vil za kriterij poslednje sodbe: 'Kar ste ali niste storili kateremu teh malih ...' Poslušnosti tej avtoriteti trpečih ne more zaobiti nobeno razpravljanje in nobena hermenevtika".¹² Tako je Cerkev "posredovalka (Tradentin) nevarnega spomina v procesu podanašnjanja". Mesto Cerkve je torej pod križem njenega Gospoda in Glave, pa tudi pod križi vseh njegovih udov. Božje 'delovanje' je najvišja avtoriteta za cerkveno in človeško delovanje!

Tako krščansko razumevanje zgodovine presega dilemo sekulariziranih znotraj zgodovinskih utopij na eni strani in nihilističnega zanikanja smisla zgodovine na drugi. Trdno se oklepa edinstvene vrednosti in edinstvenega dostojanstva vsakega posameznega človeškega življenja. Hoja za Jezusom in prizadevanje za življenje po njegovem Duhu ljubezni je zato resnična izpolnitev vsakega človeka. Biti verodostojna priča na tem področju je odločilen odgovor Cerkve na izzive postmoderne.

Trinitarična personalnost in trinitarična komunitarnost

Na temelju primerjav in poglobljanj v tematiko zagovarjam trditev, da je krščanski nauk o Sveti Trojici najbolj izvirno in primerno izhodišče za soočenje in dialog z miselnostjo in religijami vseh časov, torej tudi z danes navzočim kompleksnim, razvejanim sistemom, katerega poznamo na eni strani pod skupnim imenovalcem postmoderne, na drugi strani pa globalizacije. Prepričan sem, da bo mogoč temeljitejši pristop k vprašanju, če poiščemo tiste silnice, ki se v zgodovini vedno znova, vsakokrat na drugačen način pojavljajo. Na eni strani je to gnoza s svojim dualizmom, na drugi pa monizem s svojim nediferenciranim zlitjem (konfuznostjo). Večkrat se ta dva tokova "srečata" v eni najbolj ponesrečenih simbioz v smislu eklekticizma. Poudaril bi, da je edini pravi odgovor in rešitev iz teh brezdušnih okvirov *tri-*

nitarična personalnost in *trinitarična komunitarnost*. To naj bi bilo še bolj razvidno na koncu našega prikaza. Edini pravi odgovor na liberalizacijo in globalizacijo vidim v trinitarizaciji! Trinitarizirati človeške in družbene odnose je neobhodna nuja današnjega časa! Tu je treba predstaviti troedinega Boga kot odgovor na vprašanja o Bogu in človeku v času postmoderne in globalizacije. V troedinem Bogu more ta v sebi nepotešeni in nad velikimi obljubami razočarani človek odkriti uresničene tiste vrednote, za katere si prizadeva (večkrat *per viam negationis*), vendar se mu vedno znova izmuznejo iz rok. Razodevanje in podarjanje troedinega Boga v zgodovini odrešenja je rezultat njegove odločitve za človeka. V tem Bogu je prostor za vsakega človeka, kar nam je postalo očitno po učlovečenju Božjega Sina in poslanju Svetega Duha. Zato smemo trditi: samo trinitarični jezik, ki izhaja iz trinitarične resnice o Bogu in človeku, je primeren za dialog s svetom, kateremu smo dolžni "odgovor upanja" (prim. 1 Pt 3,15).

Sinteza trinitaričnega življenja

S Henriem de Lubacom trdimo: "Bolj kakor nam je nedoumljiv misterij Boga, bi nam bil nedoumljiv sam svet ter naše lastno bivanje brez Svete Trojice".¹³ Izhajamo namreč iz dejstva, da je Sveta Trojica "osnovni vir podatkov" - "matrix" za pojmovanje človeka. Če vemo, da je človek podoba Svete Trojice, poznamo tudi posledice, ki iz te podobnosti izvirajo. Zato bomo kot v povzetku navedli "posledice", ki iz dejstva troosebnega življenja izvirajo glede Boga samega, in nato "posledice" za človeka, kot po podobi troedinega Boga ustvarjenega bitja.

Troedinost v Bogu samem pomeni, da ni osamljeni in odmaknjeni vladar, ki samoza- dostno brani svojo vzvišenost. Krščansko razodetje nam namreč pove, da je absolutna in prvobitna realnost božjih oseb v medse-

bojni naravnosti in občestvu; da je občestvo oseb pralik, arhetip vsega bivajočega ter da je vse poklicano k priličenju temu praliku. Zato trinitarični monoteizem veliko prispeva k občestvenemu pojmovanju človeka.

Troedinost pomeni, da je Bog *polnost življenja*. Življenje pa je tam, kjer je nezadržno podarjanje in sprejemanje. Življenje rodi življenje. Pomeni, da je Bog *ljubezen sama*. Življenje more izvirati samo iz ljubezni (sovrastvo "ustvarja" smrt). Ljubezen pa je v prekipenju navzven, k drugemu. Zato Janezova "definicija" Boga "Bog je ljubezen" skriva tudi resnico "Bog je občestvo, communio". Pomeni, da je Bog *občestvo oseb*. Koinonia je pravzaprav drugo ime za Sveto Trojico. To je skupnost oseb, ki ohranjajo svojo drugačnost, vendar pa ta drugačnost ni razlog za razdor, temveč razlog za nedeljivo skupnost in medsebojno pripadnost ter naravnost. Pomeni, da je Bog *občestvo svobodnih oseb*, ki svobodo uporabljajo za uveljavljanje drugega. Polnost samouresničenja prepoznavajo v svobodnem podarjanju drugemu in sprejemanju drugega. To je "edini razlog" božjega ustvarjanja. Zato vse ustvarja iz ljubezni in za ljubezen. Vse stvarstvo torej doseže svojo polno samouresničitve samo v zvestobi tej ljubezni in v svobodnem uresničevanju tega načrta ljubezni, po katerem je vse ustvarjeno in ki ga je Bog položil v stvarstvo.

To, da smo ustvarjeni po Sveti Trojici, da nosimo "poteze" Boga Očeta in Sina in Svetega Duha, da smo tem božjim osebam pridruženi, torej da živimo v teh trinitaričnih koordinatah, ima za nas pomembne posledice. Posledica tega je, da "v božji podobi in sličnosti, ki jo človek nosi v sebi že od 'začetka', temelji ves človekov program samouresničitve in celovit človekov 'etos'".¹⁴ V trinitaričnem jeziku so osebe pojmovane v svoji *enkratnosti*.¹⁵ Ta enkratnost pa ne pomeni ločenosti, samozadostnosti, ampak pomeni nenadomestljivost v naravnosti na drugo ose-

bo. Ta enkratnost postane razpoznavna v srečanju z drugo osebo. Ob drugi osebi je nekdo edinstven in ne zgolj edini. Oseba je torej vključena v *občestvo*. To pa predpostavlja *različnost*, ki je v službi enote in ne razhajanja. Torej je *naravnost* za osebo njeno razpoznavno znamenje. Ta pa se uresničuje predvsem na način *sprejemanja* in *podarjanja*. Govorimo o enoti v različnosti in različnosti v enoti.¹⁶ Ko človek upošteva trinitarična in perihoretična pravila v življenju, daje vsemu izvirni pomen in vsebino. Trinitarična merila so torej nepogrešljiva za vse človekovo življenje in delovanje, saj smemo po vsej pravici opredeliti človeka kot *trinitarično bitje*.

Trinitarično zasnovana antropologija izhaja iz razodete resnice o Bogu, ki je hkrati izvirna resnica o človeku. Razosebljenemu, "raztreščenemu", v samem sebi razklanemu današnjemu človeku predstavi trinitarično osebnost. Tu je v najvišji meri uveljavljena svoboda posameznika, samospoštovanje in spoštovanje drugega. Trinitarični način življenja vključuje tudi ekološki način življenja, demokratično obliko družbenega življenja, solidarnostno (kultura ljubezni) uporabo in delitev dobrin.

Trinitarična antropologija vzpostavlja komunitarno razsežnost družbe. Družbi grobege izkoriščanja in globalizacije ponuja trinitarična merila odnosov, pri katerih so visoko cenjeni solidarnost, subsidiarnost, služenje, sprejemanje drugačnosti kultur, ras, spolov, prepričanj, verovanj. Od družbe krivičnih zaslužnevalnih razlik vodi komunitarna antropologija k družbi dopolnjujočih se razlik, saj tukaj ne velja zakon moči, temveč zakon ljubečega služenja. Potrebno je oblikovati družbo, v kateri ni nihče pozabljen, pri gradnji katere je vsakdo pomemben in v kateri je prihodnost za vsakega človeka in za vse narode in ljudstva.

Trinitarizacija ne daje prednosti eni stvarnosti na račun druge: tukaj nihče in nič ne

izgublja, ampak je vse postavljeno na pravo mesto in do popolnosti uveljavljeno. Posameznik ni številka in skupnost ni konglomerat (brezoblična masa). V trinitaričnih koordinatah ni nihče utesnjen in nihče izgubljen. V njih raste človek do svoje polne samouresničitve. Nihče ni drugemu napoti, ni ovira za samouveljavitev, ampak je drugi pot k meni samemu. Trinitarične koordinate ustvarjajo t. i. *mrežni sistem*. Zakonitost mreže upošteva vrednost posameznega elementa v povezanosti s celoto. To ni mreža, v katero bi se ujeli in v njej preminuli, temveč je mreža, ki predstavlja naš življenjski prostor, poln odnosov, ki nas povezujejo v občestvo odrešenih, katero ponazarja Jezusov pojem "Božje kraljestvo". Pomembno bo temeljiteje graditi družbo sožitja: resnično živimo samo toliko, kolikor so-živimo!

Trinitarično zgrajen nauk o človeku vzpostavlja komunitarno razsežnost družbe. Vera v troedinega Boga vodi k pomembnemu imperativu: v "teoriji" izdelati, v "praksi" pa uresničiti "občestveni (komunitarni) personalizem" in "personalistično občestvo". Tako moremo po vsej pravici trditi, da je trinitaričnost Boga magistrale našega življenja.

* Članek želi samo usmeriti k moji knjigi *V prostranstvu Svete Trojice. Hermenevtična načela trinitarizacije*, Družina – Inštitut za sistematično teologijo TF, Ljubljana, 2006, iz katere je pričuje prirejeno besedilo vzeto.

1. Prim. F. Schüssler Fiorenza, Pluralismus und Globalisierung: eine Herausforderung für die ethische Reflexion, v: *Concilium* 37 (2001), 450-465; J. Juhant, *Globalisierung, Kirche und postmoderner Mensch*, Münster, LIT Verlag, 2005. Lah zagotavlja, da je prav trinitaričnost pravi odgovor na izziv globalizacije. Prim. A. Lah, Globalisierungsängste und christliches Gott- und Menschenverständnis, v: A. Loretan – F. Luzatto (Hg.), *Gesellschaftliche Ängste als theologische Herausforderung*, Münster, LIT Verlag, 2004, 176-182.
2. Tukaj bi opozoril na zbirko *Kommunikative Theologie*, ki je rezultat istoimenskega projekta na

- Univerzi v Innsbrucku. Naj navedem samo dve knjigi z značilnima naslovoma: M. Scharer, B. J. Hilberath (Hg.), *Kommunikative Theologie. Eine Grundlegung*, Mainz, Grünewald, 2002; B. J. Hilberath, M. Kraml, M. Scharer (Hg.), *Wahrheit in Beziehung. Der dreieine Gott als Quelle und Orientierung menschlicher Kommunikation*, Mainz, Grünewald, 2003.
3. Prim. Z. Bauman, *Postmodernity and its Discontents*, Cambridge, Polity Press, 1997, 165-185; J. Kos, *Na poti v postmoderno*, Ljubljana, 1995, 7-35; G. Davie, D. Hervieu-Leger (cur.), *Identités religieuses en Europe*, Paris, La Découverte, 1996.
 4. Prim. G. Angelini, La fede e la figura della coscienza, v: M. Aletti idr., *La religione postmoderna*, Milano, Ed. Glossa, 2003, 193-225.
 5. Temeljiteje to predstavim v razpravi Perihoreza – način bivanja Boga, ki je ljubezen, v: *BV* 58 (1998), 129-144.
 6. Prim. moji razpravi Krščanski pogled na osebo, v: *BV* 54 (1994), 61-90 in Die trinitarische Dimension des menschlichen Lebens, v: *Folia theologica* 1999, vol 10, 37-54.
 7. J. Moltmann, *Erfahrungen theologischen Denkens*, Gütersloh, Chr. Kaiser, 1999, 290.
 8. Prim. J. Werbeck, Toleranz und pluralismus, v: I. Broer, R. Schlüter (Hrsg.), *Christentum und Toleranz*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996, 107-121.
 9. Prim. C. Sorč, La historia en su dimensión pericorética, v: *Estudios trinitarios* 33 (1999), 133-146.
 10. Prim. H. U. v. Balthasar, Christus Alpha und Omega, v: *IkZ Communio* 25 (1996), 322-328.
 11. G. Neuhaus, Christlicher Absolutheitsanspruch und interreligiöse Dialogfähigkeit, v: *Theologie der Gegenwart* 43 (2000), 107-108.
 12. J. B. Metz, Gott. Wider den Mythos von der Ewigkeit der Zeit, v: T. R. Peters, C. Urban (Hrsg.), *Ende der Zeit? Die Provokation der Rede von Gott*, 41; prim. apostolsko pismo Janeza Pavla II., *Novo millennio ineunte* 49.
 13. Nav. A. Strle, *Izbrani spisi* 3, Ljubljana, 1992, 25. A. Brunner poudarja, da je Sveta Trojica "prostor" človekove samouresničitve. Prim. A. Brunner, *Dreifaltigkeit. Personale Zugänge zum Geheimnis*, Einsiedeln, Johannes, 1976, 127-130.
 14. Janez Pavel II., *Mulieris dignitatem*, 7.
 15. Prim. G. Greshake, *Der dreieine Gott. Eine trinitarische Theologie*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1997, 175-178.
 16. Wilson-Kastner poudarja, da je perihoreza temelj etike, ki brani tri središčne vrednote: sprejetost ali vključenost (inclusivity), občestvenost in svobodo; prim. P. Wilson-Kastner, *Faith, Feminism and the Christ*, Philadelphia, Fortress, 1982, 131-133.